

УДК 330.01.145.11
© 2017

Т.І. ОЛІЙНИК,
кандидат економічних наук

Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Україна

E-mail: Oleg2308@i.ua

пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро

ВНУТРІШНІЙ ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто теоретико-методологічні аспекти здійснення комплексу заходів щодо створення внутрішнього економічного механізму з формування і відтворення основних засобів підприємства. Уточнено економічну сутність та значення нарахування амортизації з точки зору формування внутрішніх фінансових можливостей в цілях відновлення основних засобів шляхом створення амортизаційного фонду підприємства. З цією метою визнано необхідним використання амортизаційних накопичень за критерієм максимізації поточної вартості грошових потоків, які через капітальні вкладення втіляться у приріст виробництва продукції.

Ключові слова: основні засоби, відтворення, амортизаційний фонд, прибуток, грошові потоки, капіталовкладення, робочий капітал, приріст продукції.

Постановка проблеми. Переміщення інвестиційної діяльності з централізованих джерел до децентралізованих призвело до розбалансування сфери нагромадження (формування) і відтворення основних засобів у частині зменшення інвестиційних ресурсів підприємств, де значна їх частка використовується малоефективно внаслідок випереджаючого інфляційного дорожчання необоротного майнового капіталу, недостатчі матеріальних ресурсів, відсутності зацікавленості швидкого технологічного оновлення виробничого процесу. Не меншою проблемою є і моральна та фізична застарілість основних виробничих засобів підприємств, яка сягає понад 70 %. Характерною рисою тут стає перевищення вибулих основних засобів над нововведеними, що порушує пропорцію норм вибуття від обсягів минулого інвестування і впливає на фінансовий стан підприємств, який повинен ґрунтуватися на принципових положеннях відтворювального процесу: функціональна користь засобів праці – збереження вартості протягом декількох

років розподілених у часі; фізичне оновлення – неспівпадання з періодом вартісної заміни породжують збитки і знижують фінансові результати діяльності підприємств; ефективність використання – оцінка виду основного засобу, приналежність, характер участі у виробничому процесі, призначення.

Аналіз досліджень і публікацій. Економічна природа процесу відновлення і акумуляції капіталоутворення є передумовою ефективної структурної політики підприємства в збалансуванні співвідношень первинних факторів виробництва, де основні засоби відносяться до високовартісного капіталу зі створення внутрішнього інвестиційного ресурсу.

Дослідження проблеми відтворення основних засобів підприємства, як матеріально-технічної бази виробництва, належать значному колу вітчизняних і зарубіжних науковців, таким як Г.М. Підлісецький, П.М. Герасим, М.І. Герун, В.М. Трегубчук, А.М. Стельмащук, С. Дорогунцов, В. Геєць, В.Г. Андрійчук, П. Недов, М.Д. Білик, Е. Хмелевський, М. Джонка, Ф. Лютз, Дж. Кедрік та ін.

Однак залишається значна частина невирішених і дискусійних питань, а саме: заходам формування та оптимізації власних джерел капітальних вкладень з відпрацюванням дієвого внутрішнього економічного механізму відтворення основних засобів на основі фінансової концепції – амортизаційні відрахування, що втягуються у відтворювальний процес своїм складом сукупних інвестицій і виступають відповідним чинником капіталізації основного капіталу підприємства.

Мета дослідження полягала у виявленні та аналізі можливостей створення внутрішніх джерел фінансування відтворювального процесу основних засобів підприємства в системі його економічного механізму, зумовленого децентралізацією ресурсного потенціалу в умовах ринкової форми господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний механізм формування і відновлення основних засобів підприємств здебільшого побудований на джерелах власного відтворення, до яких відносять амортизацію і прибуток, що залишився до розподілу. Через дію амортизаційного механізму підприємство має можливість регулювати величину та терміни фінансування процесу відтворення основних засобів за рахунок власних коштів. Класичне нарахування амортизації здійснюється за визначеними нормами, де в основу розрахунку покладено "...первісну вартість та запланований термін використання необоротних активів підприємства" [1]. При цьому достатність джерел фінансування у відтворенні основного робочого капіталу мають вирішальне значення для фінансового стану підприємства, який завжди знаходиться в полі зору його управлінської складової.

Накопичення вартісного зносу відбувається підприємством систематично (щомісячно), у той час як основні виробничі засоби не вимагають повного свого натурального відшкодування після кожного циклу відтворення. У результаті формуються вільні грошові кошти (шляхом включення амортизаційних відрахувань у витрати виробництва), які можуть бути спрямовані на розширене

відтворення основного капіталу підприємства. Звідси загальний обсяг амортизаційної вартості забезпечує не тільки просте, але й розширене відтворення основних засобів, а нарахований вартісний знос є одним із джерел внутрішнього фінансування діяльності підприємства.

Циклічність процесів виробництва потребує певного підходу до формування, використання і відтворення основних засобів підприємства, який ґрунтується на плануванні (бюджетуванні) [2]. Для таких цілей важливим є визначення достовірної оцінки вартості основних засобів, яка забезпечить можливість проведення економічного аналізу ефективності їх використання в системі економічного механізму управління підприємством. Так, натуральні показники (площа будинків, споруд, одинична потужність машин та механізмів) фіксують час капіталовкладень, розкриваючи технічні характеристики засобів, а також надають інформацію про зміну їх стану (ремонт, модернізація, реконструкція). Вартісна оцінка основних засобів передбачена для планування розширеного відтворення на основі визначення ступеня зносу і розміру амортизаційних відрахувань, що разом з наведеними показниками (натуральними) є вихідним пунктом у проведенні аналітичного дослідження процесів використання (спрацювання) основних виробничих засобів підприємства.

У процесі експлуатації основні засоби зношуються як фізично, так і морально, поступово втрачають свою первісну вартість. І якщо фізичний знос залежить від особливостей часового лагу технологічного процесу (інтенсивності використання засобів), ступеня їх захисту від зовнішніх умов (кліматичний фактор), якості обслуговування, то прояв морального зносу полягає в економічному порівнянні ефективності використання основних засобів і аналогічних їх видів того ж призначення. При цьому моральний знос якнайбільше впливає на економічну ефективність використання засобів праці підприємством і проявляється за двома його факторами:

1) виникає в результаті знецінювання старих основних засобів через зниження витрат

виробництва в галузях економіки, що спонукає до зниження вартісного цензу нових основних засобів тієї ж конструкції, які раніше випущені, але за ефективністю використання – вищою;

2) поява нових, більш продуктивних і економічних основних засобів, застосування яких призводить до зниження рівня корисності застарілих засобів праці що вимагають заміни чи модернізації [3].

У сучасних умовах пріоритету набуває саме облік морального зносу основних засобів. Поява більш ефективних засобів виробництва, покращення умов обслуговування й експлуатації часто виявляється економічно доцільною заміною відпрацьованих основних засобів ще до їхнього фізичного спрацювання. Несвоєчасна заміна морально застарілих основних засобів спричиняє подорожчання й погіршення якості кінцевого продукту порівняно з його виготовленням на оновлених засобах виробництва, що зовсім стає неприйнятним для підприємства в умовах ринкової конкуренції.

У результаті фізичного і морального зносу основні засоби, що беруть участь у процесі виробництва продукції чи наданні послуг, поступово втрачають корисні властивості засобів праці і вимагають своєї заміни. Одним із джерел фінансування у відшкодуванні основних засобів, що вибувають у натуральному і вартісному виразі, є амортизація – грошова компенсація зносу основних засобів шляхом включення частини їх вартості у витрати на випуск продукції [4]. Амортизація здійснюється з метою повної заміни основних засобів унаслідок їх вибуття. Сума амортизаційних відрахувань залежить від вартості основних засобів, часу експлуатації та витрат на модернізацію.

За своєю економічною суттю амортизація – це своєрідний індикативний показник відновлення основних засобів підприємства, який можна простежити за окремими періодами на основі запровадження норм її нарахування. Обчислена у відсотках норма амортизації показує частину відновної вартості засобу праці на створювану ним продукцію і через реалізаційний процес втілюється у грошовий показник. Це потре-

бує відпрацювання економічного механізму регулювання амортизаційних нарахувань в плані стеження за процесом її нагромадження та використання як певного інвестиційного джерела у відтворенні основних засобів підприємства.

На жаль, сьогодні системою обліку амортизації не передбачено створення (накопичення) амортизаційного фонду підприємства, а за його відсутності амортизаційні відрахування надходять до господарського обороту і використовуються для розв'язання різноманітних господарських завдань, які не завжди пов'язані з цільовим призначенням амортизаційних відрахувань [5]. Але необхідно зазначити, що час використання основних засобів підприємства прямо впливає на їх стан, тобто амортизація основних засобів знецінює об'єкт у часі. Тому в разі обчислення норм амортизації насамперед має братися до уваги можлива ліквідаційна вартість того чи іншого об'єкта. Однак ця величина на практиці часто ігнорується, оскільки мають справу не з об'єктом, що втрачає вартість, а з витратами на експлуатацію об'єкта, який потребує списання.

Викладені невідповідності спонукають до обґрунтування економічної доцільності створення на підприємстві амортизаційного фонду – елемента внутрішнього механізму фінансування відтворювальних процесів засобів виробництва, який, звісно, необхідно розглядати за двома варіантами використання амортизаційних відрахувань.

Перший варіант передбачає резервування таких відрахувань в амортизаційному фонді, який розміщують на депозитних банківських рахунках під певний відсоток. За умов резервування амортизаційних відрахувань їх накопичена сума в амортизаційному фонді на кінець строку служби об'єкта визначається як [6]

$$AF = \sum_{i=1}^T Ai(1 + E_n)^{(T-i)}, \quad (1)$$

де AF – амортизаційний фонд;

A_i – сума амортизаційних відрахувань в i -му періоді;

E_n – коефіцієнт приведення, прийнятий з розрахунку річної ставки депозиту.

Після завершення строку служби об'єкта амортизаційний фонд використовується як одне із джерел відтворення основних засобів підприємства. Передбачається, що затрати на виконання всіх видів ремонтів, модернізацію та інші види поліпшень кількісних і якісних характеристик основних засобів за період їх служби необхідно відносити на собівартість продукції в межах сум, встановлених чинним законодавством, або покривати за рахунок прибутку [7, с. 149].

За використання другого варіанта амортизаційні відрахування надходять до господарського обороту підприємства в цілях збільшення власних оборотних коштів. Унаслідок такого заходу підприємство отримує приріст прибутку, який розраховується як добуток суми амортизаційних відрахувань у поточному періоді та ставки доходності оборотних засобів. Поточна сума чистого прибутку за весь термін служби об'єкта основного засобу визначається шляхом дисконтування сум чистого прибутку, отриманого з урахуванням приросту прибутку в кожному періоді,

$$\text{ЧП} = \sum_{i=1}^T \frac{\text{ЧП}_i}{(1 + E_n)^{(T-i)}}, \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток;

ЧП_i – приріст прибутку в кожному періоді;

T – термін служби об'єкта основного засобу.

Як показник економічної вигоди варіанта використання амортизаційних відрахувань береться поточна вартість накопиченої суми амортизації чи сум чистого прибутку за весь термін служби об'єкта основного засобу. Економічно вигідним слід вважати варіант, який забезпечує найбільшу поточну вартість грошових потоків. Максимальна поточна вартість грошових потоків забезпечується за умов резервування амортизаційних відрахувань в амортизаційному фонді. Із зростанням доходності оборотних засобів поточна сума грошового потоку у використанні засобів збільшується, проте залишається меншою від поточної суми накопичених амортизаційних відрахувань в амортизаційному фонді.

Підкреслимо, що ефективним варіантом використання амортизаційних накопичень за критерієм максимізації поточної вартості грошових потоків є їх резервування в амортизаційному фонді. При цьому амортизаційний фонд повинен включати кошти для повного відтворення основних засобів на новій технічній основі, а також виконання всіх видів затрат з їх модернізації. З урахуванням цільового призначення амортизаційного фонду його розмір може бути визначений за формулою

$$A\Phi = \sum_{i=1}^n (B_n - K_{in} - K_{\pi} + C_p - C'_p + C_{dm} - B_n)_i, \quad (3)$$

де B_n – первісна вартість i-го об'єкта основних засобів;

K_{in} – коефіцієнт інфляції за очікуваний термін служби основних засобів;

K_{π} – інтегральна оцінка якості нового об'єкта стосовно змінюваного;

C_p – затрати підприємства на виконання всіх видів ремонтів, модернізації та інші поліпшення за очікуваний термін служби;

C'_p – затрати підприємства на ремонт і утримання основних засобів, які відносяться на собівартість продукції;

C_{dm} – затрати на демонтаж об'єкта у зв'язку з його заміною;

B_n – ліквідаційна вартість об'єкта.

Таким чином, створюючи на підприємстві амортизаційний фонд і зберігаючи базовий рівень рентабельності, можна оперативно регулювати рівень відпускних цін на продукцію, виходячи з існуючого обсягу продаж, або за незмінних цін збільшувати річний обсяг виробництва продукції. Цілком зрозуміло, що при акумулюванні коштів створеним амортизаційним фондом підприємство буде використовувати результат своїх економічних інтересів, які насамперед полягають в оцінці ефективного використання і відновлення основних засобів, що становить його внутрішній економічний механізм функціонування та відтворення матеріально-технічної бази [8].

Вирішення цієї задачі означає збільшення виробництва необхідної суспільству продукції, підвищення віддачі створеного виробничого потенціалу з більш повним задоволенням потреб населення, поліпшення балансу основного капіталу, зниження собівартості продукції, ріст рентабельності виробництва та накопичень підприємства. Завдяки отриманню

манню таких результатів відбудеться більш повне використання основних засобів підприємства, що сприятиме зменшенню потреб у введенні нових виробничих потужностей у разі зміни обсягу виробництва, а отже, кращому використанню прибутку в напрямі збільшення частки відрахувань у

фонд споживання, направлення більшої частини фонду накопичення на механізацію й автоматизацію технологічних процесів. Це створить значний резерв щодо прискорення процесу відновлення основних засобів підприємства на основі швидкого освоєння введених виробничих потужностей.

Висновки

Процес відтворення основних засобів підприємства передбачає створення власного економічного механізму джерел фінансування в забезпеченні безперервності функціонування виробничих циклів. Створення умов для інтенсифікації внутрішніх інвестицій на основі амортизаційного фонду окреслить курс на динамічну структурну перебудову всього техніко-технологічного потенціалу підприємства, що обумовить його конкурентоспроможність на ринку продукції та послуг. Робота в оптимальному режимі технологічного процесу сприятиме збільшенню випуску продукції без зміни складу основних засобів, без зростання чисельності працюючих і при

зниженні витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції. Функціонування і відтворення основних засобів на цій основі стане більш дієвим заходом із розширення диференціації робочого капіталу підприємства за рахунок встановлення оптимальних термінів його експлуатації, визначення норм амортизаційних відрахувань як бази з формування амортизаційного фонду. З урахуванням такого підходу підвищиться рівень виробничо-технічного переозброєння підприємства, ефективність використання його діючих потужностей, що в кінцевому результаті сприятиме капітальним вкладенням набути властивість втілюватися в запланований приріст продукції.

Бібліографія

1. Хотомлянський О. Амортизаційний фонд як джерело відтворення основних засобів / О. Хотомлянський, В. Колосок // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 36–42.
2. Зятковський І.В. Амортизаційні пільги в розвитку підприємництва / І.В. Зятковський // Фінанси. – 1997. – № 2. – С. 52–57.
3. Рудченко О. Методичні підходи до регулювання процесу відтворення основних фондів / О. Рудченко, Н. Омелянчик, М. Тютюн // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 47–53.
4. Александрюк Т.Ю. Амортизаційна політика і фінансові інтереси підприємства / Т.Ю. Александрюк // Фінанси. – 2001. – № 8. – С. 37–42.
5. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 // Бухгалтерія. – 2001. – № 5. – С. 33–42.
6. Орлов П. Про використання в Україні різних систем амортизації / П. Орлов, С. Орлов // Економіка України. – 2005. – № 5. – С. 36–40.
7. Олійник Т.І. Організаційно-економічний механізм управління процесом відтворення основних засобів аграрних підприємств: монографія / Т.І. Олійник. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 194 с.
8. Олійник Т.І. Ефективність економічного механізму у формуванні і відтворенні основних фондів підприємства / Т.І. Олійник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2008. – № 1(1). – С. 77–82.